

М.Р. ГРИЦИНА¹, М.В. БІЛЯК², І.П. ЛЮБИНЕЦЬ²

¹Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

м. Львів, 79010, Україна

²Яворівський національний природний парк

сmt. Івано-Франкове, Львівська обл., 81070, Україна

ОЦІНКА АТРАКТИВНОСТІ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ЯВОРІВСЬКОГО НПП

Грицина М.Р., Біляк М.В., Любинець І.П. **Оцінка атрактивності рекреаційних ресурсів Яворівського НПП.** – Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України. – 2017. – № 1. – С. 84–90.

На основі проведеної бальної психолого-естетичної оцінки факторів атрактивності Яворівського національного природного парку (НПП) було встановлено, що найбільшу привабливість мають природні, історико-культурні та архітектурні пам'ятки. Добре розвинена можливість для відпочинку у спеціально обладнаних зонах стаціонарної рекреації та можливість для розвитку і підвищення освітнього рівня в культурно-освітньому центрі та на екологічних стежках. Покращення вимагає торговельне обслуговування, інфраструктура, харчування, розміщення рекреантів на підконтрольній території та розширення можливостей для занять спортом. Коефіцієнт пізнавальної цінності факторів атрактивності становить 0,77 і говорить про високу атрактивність природно-соціальних територіальних ресурсів Яворівського НПП.

Ключові слова: екотуризм, атрактивність, психолого-естетична оцінка, природно-соціальні територіальні ресурси

Hrytsyna M.R., Biliak M.V., Lubinets I.P. **Assessment of attractiveness of Yavoriv National Park's recreational resources**

The appealing of Yavorivskiy National Natural Park based on marks in points of factors, was established that the highest attractiveness characterized by natural, historical, cultural and architectural monuments. Natural conditions are unique, as along the park's territory lies offcut of major European watershed. To the North of it (reservoir of Western Bug River) relief is characterized by considerable fragmentation. To the South (reservoir of Dnister river) is characterized by morphological maturity with advantage of relict shapes and flat slope surfaces. The park is situated at the junction of three natural areas: Dubrovtsky – wooden, elevated and strongly divided, Yanivskuy – hollow-banked and Verhnovereschuckogo relatively flat and strongly appropriate.

The duration period of comfortable staying for resort at NPP according to perennial data on average is 100 days, nutates in other years from 55 to 135 days, which is very positive for recreation.

At the park are two monastic complexes – Krehivskuy and Stradchanskuy. At the countryside named Ivano-Frankove situated Baroque Troitskuy church (1614), old time church of Ascension (1830) and new-built Temple of St. Volodymyr, the Church of Pentecost. At Stradch countryside placed one of the best Galician masonry churches, built in 1795. At Prylbuchi countryside stationed crypt and museum-backyard of Sheptytskyh's nobleman and Cathedral Church Pr. Virgin (1741). At the surrounding countrysides are 10 wooden, old churches. At the ravine Pyslin saved billows and ditches early medieval settlement and late Middle-Ages (XVI century) ruined castle.

Well-developed opportunity for long-lasting or short vacations at special equipped 5 zones of stationary recreation areas and the opportunity for development and improvement of the educational level in the cultural and educational center and ecological trails. At the park actively functioning

two recreation areas: «Vereshchytsia» with priority of relaxation near the water, where is the beach and the lake for fishing, «Lelehivka» with short rest. There also develops recreation zone named «Kozylka» near Krehiv, «Seredniy Horb» and new recreation and tourism centre «Oselia Roztoccia» at Mochari ravine near Dybrovichy. Here placed lodges for long-lasting vacation, which includes energy, water and sanitation, rest sheds, wood pieces of furniture and grills. At the «Oselia Roztoccia» are built new aviaries for keeping Polish horses – descendants of the wild Tarpan horse, bee-garden, farmyard, chaise, sleigh, horse`s harnesses.

Social factors have the coefficient of 0,71 and requires some improvements. It is necessary to create more possibilities for different activities, such as cycling or ski sport. Commercial service, food, accommodation for recreation tourists require repair at the controlled territory, improving at the transport infrastructure. All these deserves more attention and investment, perhaps on the part of private investors. The coefficient of cognitive value of natural, historical, cultural and architectural monuments is 0,77 and that means about high tourist attractiveness to natural and social resources of territorial Yavoriv national parks.

Keywords: ecotourism, attraction, psycho-physiological assessment, natural and social territorial resources

Україна має різноманітні природні ресурси, багату культурну та історичну спадщину, що є значним потенціалом для розвитку екотуризму. В останні роки все більшої популярності набуває сталий екологічний туризм, метою якого є моральне і фізичне оздоровлення міського населення, пізнання природи і, одночасно, ощадливе відношення до неї.

Екотуризм є законодавчо регульованим та здійснюється в об'єктах природно-заповідного фонду. Найбільш поширеними серед населення місцями відпочинку є національні природні парки, які організуються не лише для охорони унікальних ландшафтів та проведення моніторингових і наукових досліджень, а й для впорядкування рекреаційних навантажень на територіях, що вже використовуються для неорганізованого туризму чи масово відвідуються населенням для відпочинку у вихідні дні.

Яворівський національний природний парк розташований в мальовничій частині Українського Розточчя. На території парку, відповідно до його структурно-функціонального зонування, проводиться рекреаційна діяльність. Для розширення зон відпочинку та покращення умов рекреаційної діяльності необхідно провести бальну оцінку рекреаційних ресурсів природно-територіальних комплексів. Проте деякі автори для дослідження потенціалу природно-рекреаційних

ресурсів вважають, що доцільніше перейти від умовних показників – «балів» до «кількості осіб», яку ресурс притягує впродовж певного проміжку часу (Явкін, 2006).

Матеріали та методика досліджень

Нами було проведено психолого-естетичну оцінку природно-соціальних територіальних ресурсів (ПСТР) Яворівського національного природного парку (НПП). При психолого-естетичній оцінці визначається емоційний вплив на людину особливостей природного ландшафту і рекреаційних ресурсів. Вона враховує: міру контрастності, пейзажну насиченість, лісистість території, її екзотичність та унікальність. Одним із комплексних показників психолого-естетичної оцінки і критерієм визначення ринкової цінності рекреаційного об'єкта є його атрактивність (привабливість), оцінювання якої ми проводили за В.І. Стафійчуком (Стафійчук, 2006). Для її визначення використовували метод експертної оцінки різних ознак і факторів, об'єднаних у 5 груп (таблиця). Кожному з факторів експерти присвоїли вагу (Гудзь П.В., 2001).

Інтегральна оцінка атрактивності ПСТР полягала в об'єднанні кількісних оцінок окремих компонентів у блоки. Слабо розвинені фактори атрактивності оцінювали половиною балів (таблиця). У результаті дістаємо загальну оцінку, яка характеризує

атракційну цінність природно-соціальних територіальних ресурсів.

Для зручності оцінювання важливо ввести поняття «коефіцієнта пізнавальної цінності» (K_p), який дорівнює відношенню суми отриманих балів оцінки ПСТР об'єкту рекреації до максимально можливої кількості балів, яка наведена в шкалі оцінок у таблиці.

$K_p = A / A_{max}$, де A – сума балів пізнавальної цінності ресурсів; A_{max} – максимально можлива сума балів на даному об'єкті.

Виходячи із значення K_p , В. Кравців (Кравців, 1999) пропонує провести наступне ранжування рівнів пізнавальної цінності ПСТР: 0,86-1,00 – унікальні; 0,65-0,85 – високоатрактивні; 0,45-0,64 – середньоатрактивні, 0,25-0,44 – малоатрактивні, менше 0,25 – неатрактивні.

Результати досліджень та їх обговорення

Територія парку широко використовується з рекреаційною метою. Тут активно проводиться відпочинок біля води, рибальство, піший і пізнавальний туризм стежками та маршрутами. Більш ширшому залученню рекреантів сприяють природні рекреаційні ресурси, які характеризуються унікальністю, адже Розточчя, де розташований Яворівський НПП, простягається з північного заходу на південний схід від м. Красніка (Польща) до Львова і є пасмоподібною височиною, що розділяє басейни річок Балтійського і Чорного морів та виконує роль коридору, через який проходить міграція рослин і тварин. Це позначається на рельєфі парку, якому властива висока пейзажна насиченість і контрастність. На північ від Лінії Головного Європейського вододілу, де беруть початок річки Млинівка і Кислянка, що входять в басейн річки Західний Буг, рельєф характеризується значною розчленованістю. На південь від лінії вододілу, де простягається річка Верещиця, яка є лівобережною притокою Дністра, рельєф набуває рис морфологічної зрілості з перевагою останцевих форм і пологосхилових поверхонь.

Особливістю території парку є те, що він знаходиться на стику трьох природних ландшафтів: Дубровицького, Янівського і Верхньоверешицького. Дубровицький (Львівський) ландшафт, розташований у північно-східній частині парку, є підвищеним, лісистим і сильно розчленованим, з лісовими урочищами Горбовиця, Провалля, Широка Дебра, лучно-чагарниковим урочищем Голуби, розташованим на місці знищеного поселення. Поряд знаходиться релігійно-культува гора Побійна і цілоще джерело. Центральнo-західний, Янівський ландшафт є улоговинно-горбистим з цінними лісовими урочищами Майданський Ліс, Лелехівський Ліс, Горішня, унікальним степовим урочищем Біла Скеля та заболоченим заплавлним комплексом Чорні Озера, а також найвищими у парку вершинами Булава (397,2 м) і Безіменна (400,3 м). Ці два райони характеризуються високою контрастністю та пейзажною насиченістю і, порівняно з високо урбанізованим містом Львовом, вони проявляють екзотичний ефект. Третім, розташованим у північній частині парку, є рівнинний і сильно освоєний Верхньоверешицький ландшафт з локальними підняттями висотою 360-370 метрів, розчленованими ярами. У днищах глибоких ярів і долинах річок, зокрема Кислячки, спостерігаються численні джерела (Проект ..., 2011).

Лісистість парку складає біля 95% території, що різко зменшує естетичну привабливість. Проте, природоохоронну цінність у парку мають рослинні комплекси. Тут проходить північно-східна межа поширення бука, клена-явора, ялиці, а Розточька височина визначає південно-східну межу для розповсюдження болотних видів північного походження. Флора парку налічує 714 видів судинних рослин, з них 21 вид занесений до Червоної книги України. З фауни у парку налічується 52 види ссавців, 204 види птахів, 7 видів плазунів і 11 земноводних, а також 25 видів риби. Загалом у НПП трапляється 51 вид хребетних тварин, занесених до третього видання Червоної книги України (2 види риби, 2 – плазунів, 30 – птахів і 17 – ссавців).

Важливе значення для розвитку літніх видів відпочинку, які характерні для Яворівського НПП мають показники тривалості комфортних погодних умов. Це температура вище 15°C, яка в умовах Розточчя спостерігаються з третьої декади квітня до початку листопада. Більш сталі тривалі періоди з цими температурами встановлюються з середини травня до другої половини жовтня. Так, середня кількість днів з температурами вище 15°C у травні триває 15 днів. Лише в липні та серпні кількість днів з цими температурами досягає 29, у вересні – жовтні кількість днів складає 11-13, що може бути виявом ефекту вторгнення теплого «середземноморського» повітря. В окремі роки температура нижче 15°C в червні, максимально складає 14 днів, в липні і серпні лише 4–6 днів. Тривалість комфортного періоду для відпочинку у НПП за багаторічними даними становить в середньому 100 днів, коливаючись в окремі роки від 55 до 135 днів (Проект..., 2011).

При оцінці соціального і історико-культурного аспекту рекреаційних ресурсів Яворівського НПП, найбільшу привабливість мають Крехівський і Страдецький монастирські комплекси, які є паломницькими центрами вірян. Так, Святомиколаївський Крехівський монастир отців Василіан та Страдецька гора є не лише унікальними історико-релігійними, а й природними центрами. В комплекс монастирських споруд Крехівського монастиря входить церква Преображення Господнього, чудотворні ікони св. Миколая і Верхратської Богородиці, вікова липова алея, Хресна Дорога на горі Побійній, печерна церква в «Скалі Тимоша», цілюще джерело та Каплиця Матері Божої.

В околицях Янова, на Страдецькій горі, розташована церква Успіння Матері Божої та копії чудотворної ікони Матері Божої Нерушимої Стіни, могили священномучеників Миколи Конрада і Володимира Прийми. Тут проходить Хресна Дорога з Єрусалимським відпустом і знаходиться Страдецька печера, в якій протягом XI-XIII ст. була Печерна Лавра та церква Матері Божої Нерушимої Стіни.

На території Яворівського НПП розташовано багато цінних історико-культурних пам'яток. Перший споминає про селище Янів датується 1611 роком і пов'язаний з бароковим Троїцьким костелом, збудованим у 1614 році. В містечку Івано-Франкове розташована старовинна церква Вознесіння (1830 рік) та новозбудовані: храм Святого рівноапостольного князя Володимира, церква Зіслання святого Духа. У селі Страдч розташована одна з найкращих галицьких муrowаних церков, збудована у 1795 році. На місці виселеного села Вишенька Велика, де зараз знаходиться полігон збереглися руїни церкви Св. Михайла. У селі Прилбичі розташована крипта та музей-садиба славного роду Шептицьких і Церква Собору Пр. Богородиці 1741 року.

Поблизу Яворівського НПП знаходяться перлини української сакральної архітектури – дерев'яні церкви, пам'ятки державного і місцевого значення. Зокрема: Церква Воскресіння Господнього у селі Віжомля (1560), Успення Пресвятої Богородиці у с. Лелехівка (1739), Покрови Пресвятої Богородиці у с. Жорниська (1877), Різдва Пресвятої Богородиці у с. Ставки (1928), Св. Параскеви у с. Крехів Жовківського р-ну (1724), Церква Св. Мучеників Макавейських, с. Ліс (1852), Церква Положення Пояса Гір Богородиці, с. Лісок (1872), Церква Преображення Господнього, с. Смолин (1737), Церква Різдва Пр. Богородиці, с. Старичі (1879) (Кропельницька, Любинець, 2011).

На території Яворівського НПП та в його околицях збереглося багато архітектурних пам'яток. Поблизу с. Верещиця в урочищі Прислін розташовані вали та рови ранньосередньовічного городища та пізньосередньовічного (XVI ст.) замчища. В урочищі Мочарі знаходиться колишнє дворище, жителі якого депортовані при створенні військового полігону. До сьогодні збереглися залишки садів виселеного хутора Голуби. В селі Дубровиця знаходиться типова старовинна яворівська хата, у Широкій дебрі є рештки давньої папірні. У селі Фійна збе-

реглися залишки хутірської забудови, фільварковий дім і давній водяний млин.

Багата також етнографічна і ремісничка спадщина Яворівщини. Так, в урочищі Мочари створено музей старожитностей, де періодично організуються виставки народних умільців, майстер-класи з виготовлення ляльки-мотанки, яворівської забавки, лозоплетіння. У селі Наконечне можна відвідати майстерню гончара. Ознайомитися з життям і побутом жителів Янова в минулому, історією створення Яворівського військового полігону, історико-культурною спадщиною Розточчя періоду XIV-XX ст. можна у кімнаті-музеї «Ера».

Імідж парку як регіонального рекреаційного центру формується також завдяки розвитку подієвому туризму, що пов'язаний з екологічними, культурними та релігійними подіями і святами. На озері в зоні стаціонарної рекреації проводиться ряд масових заходів – «Йорданське Водохреща», «Яворівська бавниця», а також щорічний конкурс української туристичної пісні «Бабине літо».

На території парку існують передумови для розвитку ностальгічного туризму, важливими ресурсами якого є: цвинтар з похованням німецьких солдат Другої світової війни (с. Верещиця), поховання жертв I і II світових воєн (спільна могила українських, польських і мадярських вояків) (с. Лелехівка), знищені поселення (депортовані села Голуби, Курники) та інше.

З рекреаційного і торговельного обслуговування найкраще розвинене рекреаційне. Торговельне значно менше, очевидно через деяку віддаленість від великого міста. В парку активно функціонує 5 відпочинкових зон: «Верещиця» з пріоритетом відпочинку біля води і «Лелехівка» з короткотривалим відпочинком, розвиваються відпочинкова зона «Козулька» біля Крехова, «Середній Горб» і новий рекреаційно-туристичний осередок «Оселя Розточчя» в урочищі Мочарі біля Дубровиці. Створено і забезпечено функціонування шести еколого-пізнавальних стежок: «Лелехівка» (протяжністю 4,5 км),

«Стежка Івана Франка» (1,1 км), «Верещиця» (4,4 км), «Голуби» (3,5 км), «Головним Європейський вододілом» (4 км), «Крехівські святині» (2,5 км) загальною протяжністю 20 км та туристичних маршрутів: «На гору Кубин», «На гору Березняки», «На гору Булава». В останні роки активно розвивається еколого-просвітницький центр парку, створений у 2009 році як місце проведення тематичних занять, семінарів та тренінгів, а також спортивний туризм – велосипедний, кінний і плавання на човнах.

У зонах стаціонарної рекреації добре розвинена інфраструктура і вони пристосовані для тривалого відпочинку. Зону стаціонарної рекреації «Верещиця» підключено до системи енергозабезпечення, сформована мережа водозабезпечення та водовідведення і встановлено очисні споруди. Тут збудовано п'ять літніх відпочинкових будиночків на 21 ліжко-місце, зону облаштовано відпочинковими навісами (31 шт.), лісовими меблями. Також побудовано дві рекреаційні водойми, на яких функціонує пляж, рятувальний пост, побудовано причали та містки для спортивно-любительської риболовлі, регулярно проводиться зариблення рекреаційних водойм і закуплено плавзасоби: 3 човни та 2 водні велосипеди. Зони стаціонарної рекреації «Лелехівка», «Середній Горб» і «Козулька» пристосовані до короткотривалого відпочинку і облаштовані літніми навісами, мангалами, малими архітектурним формами, лісовими меблями, контейнерами для сміття. На базі «Козулька» підготовлені водойми для купання та спортивно-любительської риболовлі, є водопостачання, закуплено плавзасоби: 2 човни та 1 водний велосипед. Найновіша зона відпочинку «Оселя Розточчя» також пристосована для тривалого відпочинку, вона має енергозабезпечення, водопостачання, водовідведення. Тут є відпочинковий будинок на 6 ліжко-місць та оселя, що раніше слугувала господою для лісника (3-ліжкомісця), кімната старожитностей українського села, поруч розташовані відпочинкові навіси і криниця глибиною 38 метрів. У зоні відпочинку по-

Таблиця. Кількісна оцінка факторів атрактивності рекреаційних ресурсів

Фактори		Вага	Вага (Яворівський НПП)	K _p
1. Природні	Природні визначні місця, пам'ятки	0,132	+	
	Клімат	0,099	+	
	Разом	0,231	0,231	1
2. Соціальні	Громадські споруди, пам'ятки культури, стадіони	0,051	0,025	
	Культурні заходи	0,029	+	
	Етнографічні особливості, ремісничі центри	0,026	+	
	Ярмарки та виставки	0,011	-	
	Ставлення до туристів	0,054	+	
	Разом	0,171	0,135	0,71
3. Історико-культурні	Археологічні пам'ятки, історичні пам'ятки	0,057	+	
	Мистецькі, архітектурні пам'ятки	0,053	+	
	Історичні пам'ятні місця	0,065	+	
	Разом	0,175	0,175	1
4. Рекреаційне і торговельне обслуговування	Можливість для занять спортом	0,046	0,023	
	Можливість підвищення освітнього рівня	0,015	+	
	Можливості для відпочинку	0,032	+	
	Можливості для розвитку	0,045	+	
	Торговельне обслуговування	0,036	-	
	Разом	0,174	0,115	0,66
5. Інфраструктура, харчування, розміщення	Інфраструктура	0,131	0,065	
	Можливості для харчування і розміщення	0,125	0,063	
	Разом	0,256	0,128	0,5
	Разом за всіма показниками	1,007	0,78	0,77

будовані нові вольєри для утримання коників польських – нащадків дикого коня тарпана, пасіка, господарський двір (вівці, свині, кролі, качки, гуси). Закуплено бричку, сани, кінну упряж.

На підконтрольній території Яворівського НПП інфраструктура та можливості для харчування і розміщення рекреантів вимагають ремонту та значних капіталовкладень. Це будинок мисливця та рибалки, будинки рекреанта (13 колиб і 3 павільйони) МРГ «Майдан», профілакторій повітряних сил ЗОК МО України, будинок рибалки РГ «Млинки», база відпочинку Львівського ВЛК «Жостер» і база відпочинку ПП «Полі-Продукт», які використовуються в літній період. Лише в готелях «Олімп», «Галичанка» і «Старий Янів», що знаходяться в околицях парку, створені добрі умови для харчування і розміщення рекреантів.

Оцінка стану транспортної інфраструктури території здійснюється за формулою:

$O_{tr} = L_3 + L_{ab} / S_{тер}$, де L_3 – довжина залізничного полотна; L_{ab} – довжина автошляхів; $S_{тер}$ – площа території області.

Довжина автошляхів Яворівського району становить 317,2, а його площа – 1548 км². Коефіцієнт інфраструктури дорівнює 0,2 км/км² та є меншим від мінімально зручної величини 0,29 км/км² (Стафійчук, 2006).

Як видно з таблиці, загальна оцінка, яка характеризує атракційну цінність природно-соціальних територіальних ресурсів Яворівського НПП становить 0,78. При детальному аналізі видно, що найбільшу цінність мають природні, кліматичні та історико-культурні фактори. Більше уваги слід приділити розвитку соціальних факторів. Можливість для відпочинку у зонах стаціонарної рекреації розвинена дуже добре, проте необхідно покращити інфраструктуру на підконтрольній території, можливо з залучення приватних інвесторів і транспортне сполучення. Для розширення рекреаційної діяльності доціль-

но проводити більш ширшу рекламну кампанію в пресі, на телебаченні і радіо, адже Яворівський НПП розташований недалеко від міста Львова і може привабити для відпочинку у вихідні дні більшу кількість городян.

Коефіцієнт пізнавальної цінності становить 0,77, а отже, природно-соціальний комплекс рекреаційних ресурсів Яворівського НПП є високоатрактивним.

Висновки

На основі проведеної бальної оцінки факторів атрактивності Яворівського НПП було встановлено, що найвищою привабливістю характеризуються природні, історико-культурні та архітектурні пам'ятки для яких коефіцієнт атрактивності дорівнює 1. Добре розвинена можливість для відпочинку у спеціально обладнаних зонах стаціонарної рекреації та можливість для розвитку і підвищення освітнього рівня в

культурно-освітньому центрі та на екологічних стежках.

Соціальні фактори мають коефіцієнт 0,71 та вимагають деякого покращення. Необхідно створити більше можливостей для занять спортом, наприклад, велосипедним чи лижним.

Торгівельне обслуговування, харчування, розміщення рекреантів на базах відпочинку, які вимагають ремонту на підконтрольній території, покращення транспортної інфраструктури, все це заслуговує більшої уваги та капіталовкладень, можливо і зі сторони приватних інвесторів.

Коефіцієнт пізнавальної цінності природних, історико-культурних, рекреаційних, соціальних, інфраструктурних факторів атрактивності становить 0,77 і говорить про високу привабливаність для туристів природно-соціальних рекреаційних ресурсів Яворівського НПП.

Генсирук С.А. Рекреационное использование лесов / С.А. Генсирук, М.С. Нижник, Р.Р. Возняк – К: Урожай, 1987. – 246 с.

Гудзь П.В. Економічні проблеми розвитку курортно-рекреаційних територій / П.В. Гудзь. – Донецьк, 2001. – 270 с.

Кравців В.С. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери / В.С. Кравців, Л.С. Гринів, М.В. Копач, С.П. Кузик. – Львів: ІРД НАН України, 1999. – 78 с.

Кропельницька О.В. Дерев'яні церкви Яворівщини – як об'єкти збереження сакральної культури регіону / О.В. Кропельницька, Н.Ю. Любинець // Природно-заповідний фонд Львівщини: стан та перспективи розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 15-річчю створення Яворівського національного природного парку, смт. Івано-Франкове, 2013. – С. 250–255.

Стафійчук В.І. Рекреалогія. Навчальний посібник / В.І. Стафійчук. – К.: Альтерпрес, 2006. – 264 с. Проект організації території Яворівського національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів. / В.П. Брусак, І. Ровенчак, М. Влах [та ін.]. – Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2011. – 452 с.

Явкін В.Г. Проблеми географії та менеджменту туризму // В.Г. Явкін, В.П. Руденко, О.Д. Король та ін. – Чернівці: Рута, 2006. – 260 с.